

A *Lelki Ábécé* egyháztörténeti megközelítésből

Bátoriné Misák Marianna

A *Lelki Ábécé* először 1645-ben Gyulafehérváron került kiadásra. Három évvel később, 1648-ban szintén Gyulafehérváron, majd 1652-ben Sárospatakon jelent meg. E két utóbbi kiadásról csupán említés van, azonban az 1684. évi keresdi kiadás ismert.¹ Ennek alapján készült el és jelent meg a Vajthó László szerkesztette 1940-ben megjelent *Magyar Irodalmi Ritkaságok* sorozat 46. számában² az a munka, amelynek rövid bevezető részét dr. Bácsy Ernő, a Budapesti Református Gimnázium magyar irodalom tanára és 8. osztályos hallgatói készítették, majd ezzel együtt adták ki a kötetet. Medgyesi Pálnak ez a munkája szinte napjainkig nem került a kutatók, és ezáltal a kutatás előterébe. Az imént említett 1940-es kiadás jelentett ebben némi változást. Újabban pedig dr. Fekete Károly tollából látott napvilágot egy tanulmány,³ amelyben a szerző teológiai szempontú vizsgálatnak vetette alá ezt a munkát.

Ami az első megjelenési évét illeti, Péntes Tiborc Szabolcs összefüggést lát a mű keletkezése és I. Rákóczi Ferenc születése között. I. Rákóczi Ferenc 1645. február 24-én született, s a mű is ebben az esztendőben került kiadásra. Az összefüggést még kézenfekvőbbé teszi számára a mű címe: *Lelki A Be-Ce Az Christus Oskolájában az alsó renden bé állatandó Tsetsemőknek Közönségessen; Kiváltképpen pedig az méltóságos kegyes Fejedelem-Aszszonynak Lorantfi Susannanak, appróbb Tseledgyenek, hasznokra.*⁴ Véleményünk szerint Péntes Tiborc Szabolcs összefüggéslátása talán kissé erőltetettnek tűnik. Mindazonáltal ez a megközelítés sem zárható ki, mármint abból a szempontból, hogy kiknek is készült maga a munka, de erről a későbbiekben majd szót is ejtünk bővebben.

Fekete Károly tanulmányát a szatmárnémeti zsinat V. számú végzése idézésével kezdi, mégpedig abból a megfontolásból, hogy bemutassa, miszerint az abban foglaltaknak Medgyesi jelen tárgyalt munkája teljes mértékben megfelel, mit több a végzésben foglaltak teljes mértékben megvalósulnak benne.

---

¹ FEKETE KÁROLY: Medgyesi Pál *Lelki A-Be-Ce* (1645) című művének katechetikai jelentősége. In: Medgyesi Pál redivivus. Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról. Szerk.: Fazakas Gergely Tamás – Győri L. János. Debrecen, 2008. (továbbiakban: FEKETE, 2008.) 76. p.

² MEDGYESI PÁL: *Lelki A Be-Ce A Christus Oskolájában az alsó Rendben béállatandó Csecsemőknek közönségessen; Kiváltképpen pedig a Méltóságos kegyes Fejedelem Aszszonynak Lorantfi Susannanak appróbb cselédgyének hasznokra.* Dr. Bácsy Ernő tanár irányításával kiadta a Budapesti Református Gimnázium VIII. osztálya. H.n. [Bp.], 1940. (Magyar irodalmi ritkaságok, XLVI.) (továbbiakban: MEDGYESI, 1940.)

³ FEKETE, 2008. 75–84. p.

⁴ PÉNTES TIBORC SZABOLCS: Medgyesi Pál redivivus. Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2008. 5–6. p. (továbbiakban: PÉNTES, 2008.) 751. p.

„Mínthogy a Krisztus országában a nemek közt semmi különbség nem létezik, hanem mindkettőnek üdve egyenlő tekintetbe veendő; valamint a gyermekek taníthatására falunként és városokként latin iskolák állítottak, úgy a leány- vagy nőgyermek számára is, a mint azt a helyek alkalmas volta engedendi, nemzeti iskolákat kell nyitni, a melyekben azok olvasni és ha nekik és szüleiknek is az volna óhajtasuk, írni is tanuljanak; hogy eképpen és ennek segélyével, a biblia és más hasznos s az ő felfogásukhoz alkalmazott könyvek olvasásából, az idvesség tudományban és kegyesség gyakorlatában könnyebb és szerencsésebb előmenetelt vehessenek.”⁵

Ebből a végzésből különösen „az ő felfogásukhoz alkalmazott könyvek olvasásából, az idvesség tudományban és kegyesség gyakorlatában könnyebb és szerencsésebb előmenetelt vehessenek” rész az, amire Medgyesi Pál munkájában különösképpen is törekedett, ami magából a címből, de a tartalomtól is kiderül. S tulajdonképpen a könyv címe egyben a szerző célját is magában foglalja.

A puritánok népnevelő elképzeléseiben fontos szerepük volt a „cseléd-gazdáknak”. Medgyesi Pál az ő számukra írta *Lelki Ábécéjét*, hogy közvetítésükkel az „alsó rendnek” használhasson,⁶ illetve a fejedelemszöveg apróbb cselédjének hasznára legyen. Az „alsó rend” értelmezése egyértelmű és nyilvánvaló. Azt azonban fontos tisztázni, hogy a cseléd szó mit takart a korban és ugyanazt jelentette-e Medgyesi szóhasználatában. A *Magyar szófejtő szótár* értelmezése szerint a cseléd szó alatt ebben az időben minden biztonnyal még a háznépet értették, hiszen a család szó alakváltozata, ami kezdetben háznép jelentéssel bírt.⁷ Az *Etimológiai szótár* az eredetét is meghatározva, amely szerint szláv jövevényszó, a család szóval azonos eredetűnek tekinti.⁸ A *Magyar Nyelvőr* szócikke szerint a cseléd szó jelentését nem a szó köznapi értelmében kell látnunk, hanem úgy kell érteni, mint családtag.⁹ A Magyar néprajzi lexikon szintén ugyanezt az értelmezést adja a szónak, hozzáfűzve, hogy a cseléd és a család fogalom értelme a későbbiekben szétvált két pontosan körülhatárolt szóra. Ennek ellenére a tájszólásban egyaránt jelentik a családtagot, gyermeket is.¹⁰ Valaki háza népének tagja, különösen gyermeke – így írja körül többek között a cseléd szó tartalmát a *Magyar értelmező kéziszótár*.¹¹ Láthatjuk, hogy mindegyik értelmezés szerint a 17. századi cseléd szó alatt a család tagjait értették. A család azonban ebben az időben egész más értelmet kapott még, mint napjainkban. Tágabb értelme a familiáris kapcsolatokat jelentette,

⁵ Egyházi Kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kívánatahoz képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbeszedett Geleji Katona István és az erdélyi igazhitű egyházak püspöke 1649. S függelékül a Szatmár-Németiben 1646. évben tartott Nemzeti Zsinat végzései. Ford.: Kiss Áron. Kecskemét, 1875.

⁶ MEDGYESI, 1940. 44. p.

⁷ BÁRCZI GÉZA: Magyar szófejtő szótár. Bp., 1998. 38. p.

⁸ Etimológiai szótár, magyar szavak és toldalékok eredete. Főszerk.: Zaicz Gábor. Bp., 2006. 120. p.

⁹ *Magyar Nyelvőr*, 1894. 26. p.

¹⁰ Magyar néprajzi lexikon. Főszerk.: Ortutay Gyula. 1. köt. Bp., 1977. 479. p.

¹¹ Magyar értelmező kéziszótár. Szerk.: Pusztai Ferenc. Bp., 2003. 184. p.

ami egy-egy udvartatás életében időnként egészen magas számokban nyilvánult meg. A Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára szerint jelenthette a háznépet, családtagok és házicselédék összességét is.¹² A *Magyar Nagylexikon* megfogalmazása szerint etimológiailag a család szóval azonos szláv jövevényszóból származik. Tulajdonképpen a családfő hatalma alatt álló családtagot, gyermeket, illetve a háznéphez tartozót értették alatta. A magyar paraszti társadalomban, a patriarchális családban a cseléd – alávetett helyzete ellenére életkörülményeit és munkáját tekintve – alig különbözött a családtagoktól.¹³ Egy másik értelmezés, azon túl, hogy leírja, miszerint a család a ház népe értelemben fordul elő, a cselédes ember, cselédes gazda szóösszetételre azt mondja, hogy ez annyi, mint családos, háznépes. Továbbá a latin familia szó jelentésébe beleérti a háznép és nemzetség, illetve a szolga vagy szolgák jelentéstartalmát.

Sok esetben azonban a források alapján mégsem annyira egyértelmű a cseléd szó háznép jelentése. Érdemes ezért néhány forrás erejéig ezt pontosan megvizsgálni. A 16. században Somi Borbála asszonyt említjük meg, akiről Bornemisza Péter emlékezett meg. Bornemisza a nagyasszony haláláig rendületlen kitartással és nagy áldozatokkal támogatta. Bornemisza viszont rendkívüli tisztelettel és szeretettel emlékezett meg róla, s halálos ágyán is ő vigasztalta. Többek között ezt írta patrónájáról: „...ki éjjelnappal az írást forgatván, azból nagy kegyesen tanyította az ő asszony- és leánzó cselédit, dajkálkodván sok nemesek és urak leányival is.”¹⁴ Itt mint ha egyértelműnek látszana a szó köznapi értelmezése, miszerint Somi Borbála valóban a nemesek és urak lányaival együtt a női cselédeit is tanította. Másrészt pedig, ha tudjuk, hogy Somi Borbála udvarában is egyfajta iskola működött, a szó 17. századi értelme szerint az asszony- és leány cseléd alatt akár Somi Borbála saját gyerekeit is, vagy tágabb háznépét is érthetjük. A kérdés nem egyszerű. Azért sem, mert Medgyesi, amikor elkészítette munkáját, ezt írta a fejedelemasszonynak: „Kegyelmes asszonyom! Az Nagyságod apróbb cselédjének oktatásokra fordítottam én legközelebb ezeket...”¹⁵ Felmerül a kérdés, hogy ebben az esetben is a családtagok szerepelnek-e a cseléd szó jelentésében és tartalmában. Újra csak azt kell mondanunk, hogy a kérdés megválaszolása nem egyszerű. Annál is inkább, mert Medgyesi Pál így folytatja: „Az Mi Atyánk, Hiszek egy Isten és a Tíz Parancsolat felett vegye bé Nagyságod közikbe ez formán való könnyű tanításnak módját is...”¹⁶ Ha Lorántffy Zsuzsanna családtagjait értette alatta, akkor egyértelmű, hogy itt is a tágabb familiáris kapcsolatokat kell értenünk. Viszont akkor felmerül az a kérdés, hogy ebben a fejedelemasszony saját gyermekeit is bele kell-e értenünk, s akkor a Medgyesi által említett megtanulandók alkották-e a fejedelmi gyermekek hitéleti megalapozásának alapjait is? Ha pedig a tényleges cselédeket, mint ahogy sokan feltételezik, akkor ez azt jelenti, hogy a fejedelemasszony udvarában a cselédek is részesültek a

¹² Cseléd. – Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára. Online: meszotar.hu – 2017. október.

¹³ Magyar Nagylexikon. Főszerk.: Élesztős László. 5. köt. Bp., 1997. 818. p.

¹⁴ BORNEMISZA PÉTER: Egykötetes prédikációskönyv, 1584. In: Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei. Vál.: Nemeskürty István. Bp., 1980. 1144. p.

¹⁵ MEDGYESI, 1940. 44. p.

¹⁶ MEDGYESI, 1940. 44–45. p.

hitoktatásnak ebben a formájában, ami ebben a században rendkívüli do-
lognak számított.

Arra nézve, hogy egy ilyen munka kiket céloz meg, illetve hogy a ke-
gyes célkitűzések megvalósításához kik jöhetnek számításba az „egyéb
renden lévők” közül, a kortársaktól is sokat tudhatunk meg. Komáromi
Csipkés Györgytől megtudhatjuk, hogy: „Ha külső rendbéli cselédes gazda
vagy, olvassad házadnál, mind magadban, mind cseléded előtt, a szent
Biblia mellett, hogy mind magadat, mind cselédedet építhessed, és az igaz
hitre, vallásra taníthassad. Ha Tanító, egyházi szolga vagy, ély ezzel, mind
te magadnak javára, mind az Istennek reád bízott igéjét szádból hallgató
népének hasznára, s a Christus országának gyarapítására.”¹⁷ Mikolai Hege-
düs János is megfogalmazta a „cselédes gazdákkal” kapcsolatos kívánalma-
it:

„Én azért ezt a végre fordítottam nyelvünkre, hogy a mely házi Gazdák,
fel indétnak Istentül tisztokra, tanéthassák meg ebből Tselédgyeket, a’
Religio fejeire [...] De bizony ohajtanám, ha ott az Uy Testamentombéli
kegyelmek kilyeb terjednének még a szolgákra és szolgálókrais, az Ur igé-
rete szerént, melynek bövv kilövellése volt az Uy Pünköst napján. Mert a
mint én ismerem, nem tudom, ha az ovv vagy az Uy Testamentomban
lenni állassunke sok szegény lelkeket hazánkban, kik a Christus hitinek
tsak A B C jét sem tudgyák. Főképpen a szolgák és szolgálók, akar mint
élyyenek, nem gondolnak a Gazdák azzal, tsak ő nekik szolgállyanak; ma-
ga azokrais tartozik az Ur ígéreti. (Joel. 2 29.)”¹⁸

Komáromi Csipkés György szavaiból a szótárak értelmezése alapján
nem egyértelmű a cseléd kifejezés, hiszen külön nem utal a szolgákra. Ezért
a szavak azt sugallják, hogy ott a saját háznép értelmet kell vennünk. Ellen-
tétben Mikolainál, ahol két külön szót találunk. Egyrészt beszél a gazdák
cselédeiről, másrészt pedig kéri, hogy a tanítást terjesszék ki a szolgákra és
szolgálókra is. Ebből a megfogalmazásból egyértelmű, hogy a család mel-
lett azokat a szolgákat is részesíttetni kívánja a hit alapelemeiben, akik még
az ábécét sem tudják. A szolgák és szolgálók külön megjelölése pedig egyér-
telműsíti azt, hogy mindkét nembeliekre érti, vagyis a férfi és a női szolgák-
ra egyaránt, ami egy újabb páratlan adalék arra nézve, hogy a nők, s ebben
az esetben nemcsak a nemesi, de a szolgaréteghez tartozók oktatását is elő
kívánták mozdítani eleink, még akkor is, ha csupán a hit legfontosabb ele-
meinek a megtanítását jelentette.

Arra nézve, hogy kinek a felkérésére és támogatásával készült, Pesti
Brigitta írja, hogy bár Medgyesinek a *Lelki A Be-Ce és Rövid tanítás az
presbyteriumról* című munkái ajánlás nélkül jelentek meg, azonban mind-
kettő esetében feltételezhető Lorántffy Zsuzsanna támogatása. A *Lelki
Ábécé* esetében a címlapján található közlés alapján a katekizmus „Lorán-
ffy Zsuzsanna apróbb cselédjeinek hasznokra” készült, minden bizonnyal a

¹⁷ KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY: Igaz hit [...] Szeben, 1666. RMK I. 1042. A Kegyes
Olvasónak.

¹⁸ Az Istenes Tselédeknek Lelki Prebendájok [...] Ford.: Milotai Hegedüs János. Ut-
recht, 1648. RMK I. 814.

fejedelemasszony támogatásával.¹⁹ Az ajánlás ugyan hiányzik, de az említett címrészlet mellett, az *Elöljáró szükséges oktatás* végén lévő néhány sor is egyértelművé teszi mind a támogatót, mind a felkérőt.²⁰ Annál is inkább, hiszen köztudott, hogy ezt a munkát a fejedelemasszony kérésére készítette.²¹ Fekete Károly egyenesen azt írja, hogy a konkrét megbízó a fejedelemasszony volt. S ezzel a megbízással Medgyesi mint udvari pap könnyen azonosult, hiszen ő maga is úgy látta, hogy mivel az emberek lelki életét eldurvítja a sok história, kártya, ostábla, sokkal értékesebb és erkölcsnemesítő dolgokkal kellene a szabadidejüket eltölteni. Erkölcsnemesítő foglalatosságon az egyszerű nép által is felfogható jó és istenes olvasmányokat, s elsősorban a Bibliát értette.²² Fekete Károly jegyzi meg, hogy ezzel tulajdonképpen Medgyesi helyesen ismerte fel, hogy az egyszerű családok gyermekei számára nem volt megfelelő segítség a hitbeli neveléshez.²³ Petróczi Éva Medgyesi műveinek ajánlásait tanulmányozva felfigyelt arra, hogy a prédikátor legtöbb esetben a házaspár mindkét felének ajánlja munkáit. A *Lelki Ábécé* esetében azonban csupán a fejedelemasszonynak szól az ajánlás. Az okokat keresve valószínűsíti, hogy azért, „mert az ÁBÉCÉ valóban a keresztyén hit ábécéje a szerző szándéka szerint, amelynek célja a »fejedelmi és egyéb cselédes gazdák« támogatása házuk népének lelki emelésében, evangelizálásában”.²⁴ Tovább gondolva azt írja, hogy az *Elöljáró szükséges oktatás*ban Medgyesi egyértelművé teszi nemcsak a munka megírásának célját, de azt is, hogy a háznép lelki építését inkább bízhatja a fejedelemasszonyra, mint férjére, aki a hadakozások miatt szinte állandóan távol volt.²⁵ Császár Károly szerint egyenesen Lorántffy Zsuzsanna felszólítására készítette, hogy legyen olyan könyv, amely a lelki élet elemeibe bevezeti a híveket. Másrészt megjegyzi, hogy ez a munka kátéjellegű, amelyet az iskolákban is tanítottak még Medgyesi halála után is nagyon sokáig, sőt a 18. századig több kiadást is megért.²⁶

Az 1940-ben kiadott és a *Magyar irodalmi ritkaságok* egyik számaként megjelent kötet bevezető részeit 8. osztályos diákok készítették. Rendkívüli alaposság, utánajárás, tudományos megközelítés sugárzik ki ezeknek a diákoknak a soraiból fiatalságuk ellenére. Ezek a bevezető részek elgondolkodtatnak, illetve továbbgondolásra inspirálnak, hiszen egy olyan múról van szó, amivel véleményünk szerint Medgyesi nagy szolgálatot tett kora társadalmának.²⁷ Egyháztörténeti szempontból ez a munka rendkívül értékes. Szinte egy időben készítette el híres fordításával, a Praxis Pietatis-

¹⁹ PESTI BRIGITTA: „Kegyes patróna asszonyaink” női mecenatúra Magyarországon a XVII. század első felében. In: Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára. Szerk.: Csörsz Rumen István. Bp., 2010. 359–368. p.

²⁰ MEDGYESI, 1940. *Elöljáró szükséges oktatás*. 44. p.

²¹ MEDGYESI, 1940. 12. p.

²² MEDGYESI, 1940. 13. p.

²³ FEKETE, 2008. 76. p.

²⁴ PETRÓCZI ÉVA: „Nagyságodnak alázatos lelki szolgálója”. Tanulmányok Medgyesi Pálról. Bp.–Debrecen, 2007. (Nemzet, egyház, művelődés) (továbbiakban: PETRÓCZI, 2007.) 38. p.

²⁵ PETRÓCZI, 2007. 38. p.

²⁶ CSÁSZÁR KÁROLY: Medgyesi Pál élete és működése. Bp., 1911. 50. p.

²⁷ FODOR SÁNDOR: Bevezetés. In: MEDGYESI, 1940. 9–17. p. (továbbiakban: FODOR, 1940.)

szal. De míg ez utóbbi igen nagy terjedelmű, s inkább tudományos könyv, addig a *Lelki Ábécé* rövid, tömör, népszerű előadási formában készült munka. „Egyrészt a kor vallásos lelkülete, másrészt az a lendület hívta életre, amely Magyarországon a reformáció befogadásakor az egész szellemi életet jellemezte. A reformáció hazánkba való befogadásának, friss hatásának és felfogásának képéből ad egy színt a Lelki Ábécé.”²⁸ Császár Károly szerint a *Lelki Ábécé* a *Praxis pietatis*-szal Medgyesi irodalmi működésének legjelentősebb terméke, s irodalomtörténeti értékének megállapításánál prédikációin kívül a fősúly e két munkájára esik. Értékükből sokat elvesz, hogy nem eredeti munkák, de Medgyesi érdeme éppen a választásban rejlik, amivel meg tudta választani a fordításra érdemes műveket. S ő leginkább ezt szeretné e munka révén is kiemelni, hiszen véleménye szerint Medgyesi célja nem a mindenáron eredetiségre való törekvés, hanem a szolgálni, használni akarás volt.²⁹

A *Lelki Ábécét* Medgyesi Pál tehát fordította. A mű címébe ezt is belefoglalta: „Egy Isten-féő tudós Anglus Tanítónak írásából fordítottatott. és most újjonnan ki-nyomtattatott.”³⁰ Ezzel egyrészt nem titkolta el a munka eredetiségét, másrészt jelezte, hogy a benne lévő tanítások tekintélyes íróknak a szerző lelkén átszűrt, átgyúrt megállapításai.³¹ A „tudós Anglus Tanító” személyéről nem sokat tudunk. Az 1940-ben kiadott munka magyaró bevezetése Thomas Cranmert véli a megjelölés mögött.³²

Ezt a munkát a káték közé sorolják. Fekete Károly ezzel kapcsolatban írja, hogy „A Lelki A-Be-Ce-t a magyar katechetikatörténeti tanulmányok egyszerűen besorolták a katechizmusok közé, s egy sorban tárgyalják az iskolai kátetanítás könyveivel. Pedig a címben szereplő »Krisztus Oskolája« éppen arra utal, hogy ez a mű nem az iskolai oktatás céljaira készült, sőt az nem függ a kor iskolai állapotaitól és kötelmeitől.”³³ Továbbfolytatva ezt a gondolatmenetet ugyancsak Fekete Károly írja, hogy ha Medgyesi szándékát munkájával kapcsolatban komolyan vesszük, akkor a *Lelki Ábécé* csak formailag, vagyis a kérdés-felelet módszer miatt viseli magán a káté jellegzetességeit, azonban tartalma eltér a klasszikus alapelemekből építkező katekizmusokétól. Nem azokat a kérdésköröket járja körül, illetve végig, amelyek már a középkortól elvárások voltak egy kátéval szemben, ti. az Apostoli Hitvallás, Úri ima, Tízparancsolat, Sákramentumtan, mint a keresztség és úrvacsora. A sorrend a tanítási elemek között változhatott, de a tanítási elemeknek meg kellett lenniük.³⁴

Mivel Medgyesi munkája formailag a káték szerkezetét követi, ezért az elsajátítandó alapokat kérdés-felelet formában adja elő. A kérdések és a rájuk adott feleletek nem követik a hagyományos káték témaköreit. Fekete Károly szerint inkább azt mondhatjuk, hogy „Medgyesi Pál Lelki A-Be-Ce-je olyan bevezetésnek íródott a keresztyén hit alapismereteibe az egyszerű, képzetlen ember számára, amely felkészít és rávezet a keresztyén hit klasz-

²⁸ FODOR, 1940. 2. p.

²⁹ CSÁSZÁR, 1911. 50–51. p.

³⁰ MEDGYESI, 1940. Címlap.

³¹ MEDGYESI, 1940. 20. p.

³² MEDGYESI, 1940. 12. p.

³³ FEKETE, 2008. 77. p.

³⁴ FEKETE, 2008. 77. p.

szikus katechetikai alapelemeinek elsajátítására.”³⁵ Ehhez kapcsolódva Oláh Szabolcs jegyzi meg, hogy Medgyesi Pálnak egyik kifejezett szándéka és célja volt ezzel a művével az istenismeret nyelve anyanyelvként való elsajátíttatása.³⁶ Hogy maga a szerző minek szánta, erre nézve hadd álljanak előttünk saját szavai.

„Ez csak első jégtörés: és hogy újításnak ne tartassék (mint ez igen szájokban szokott forgatni az Isten szavát hátok megé hajítóknak; más istenfélő nemzetek példájával akartam egy elsőben inkább hogy nem magam munkájával, ez lelki tisztúntket állatni és mutogatni. A szokott Catechizmust ezzel senkinek kezéből ki nem vesszük, hanem inkább utat nyitunk arra. Ha cselekedetben véendik a cselédes emberek, többeket s netalám szebbeket is fognak ezután, Isten velünk lévén, látni és venni.”³⁷

A kötet előszavában, vagyis az *Elöljáró szükséges oktatás*-ban több pontban foglalja össze a szerző céljait, szándékait, javaslatait, s az elsajátításhoz való módszerajánlásait. Elsőként fontosnak vélte tisztázni, hogy mi is a *Lelki Ábécé*. Erre nézve a következőket írta:

„Az ABÉCE az írástanulásnak csak leggyengébb és elsőbb kezdeti, s majd csak gyermeki játéknak látszik, de azonban oly igen nagy mesterség fekszik alatta, hogy valamennyi szó, írás ez világon vagon, mind csak ez egynehány bötűkön fordul meg. Ilyen szabású a LELKI ÁBÉCE léssen ez azoknak, az kik mennyei bölcsességet akarnak tanulni. melyben a Kérdések és Feleletek mint megannyi bötűk, rövidék, könnyek, és sokaknak majd csak gyermeki dolognak tetszenek, de aki kelleteképpen megtanulja, derekasan kezdi az Istennek akaratját venni eszében.”³⁸

Mint ahogy az írás-olvasás megtanulása elengedhetetlen a tudomány elsajátításához, úgy a *Lelki Ábécé* a mennyei bölcsesség megszerzéséhez, amit alapozásnak szánt, útnyításnak más káték és hasonló művek megismeréséhez. Ugyanakkor azt is fontosnak tartotta megfogalmazni, hogy ha valaki már elsajátította, megtanulta e mű tartalmát, bátran elhagyhatja többre törekedve.

„A tudósbakat, kik ezeket olvassák, arra kérem, hogy ne a magok mostani állapotjokból mérsékeljék ezeknek jövendő hasznokat. Ők jól tudják, azért semmi dolgok ezek: jeles következtetés! Szintén úgy esik ez, mint az ki az olvasást megtanulta, s minthogy néki már többé az ábécé nem szükséges, csak semmire kellőnek tartaná azt.”³⁹

³⁵ FEKETE, 2008. 78. p.

³⁶ OLÁH SZABOLCS: „Az egészséges beszédeknek példáját megtartsd”. A kegyességvakorlás nyelve. (*Medgyesi Pál: Praxis pietatis és Doce nos orare*) In: Humanizmus, religio, identitástudat. Tanulmányok a kora újkori Magyarország művelődéstörténetéről. Szerk.: Bitskey István – Fazakas Gergely Tamás. Debrecen, 2007. (Studia Literaria, XLV.) 163–189. p.; 171. p.

³⁷ MEDGYESI, 1940. 44. p.

³⁸ MEDGYESI, 1940. 41. p.

³⁹ MEDGYESI, 1940. 41–42. p.

Azzal is tisztában volt, hogy egyesek hajlamosak túlzásokra és kérdésekre a megszerzett tudományokkal és azzal, hogy ők tudományosabb módszerrel tanultak, ezért egy figyelmeztetést is megfogalmaz, miszerint az se fuvalkodjon fel, aki már előrébb van a megszerzett tudományával, s ne tartsa kevesebbre azt, aki még gyengéd tanításra szorul, továbbá ne nézze le a tanításnak az általa javasolt módját.

„Hallád! Volt az ideje, az mikor te sem tudtad ezeket, s igen jól esett, ha ki efféle gyengédeden való tanítgatás által rejá oktatott. Ne légy hát olyan, mint az számár csitkót hallottam, ki az anyját jóízűven megszopja, s azután még oldalban rugja fejjül reája. Az ki még nem tudják, hadd tanulják meg azok is, mint te régen. Magad is penig, ki tudja, talám nem mindeni- ket tudod (megeshetik könnyen), tanuld meg, nem szégyen.”⁴⁰

Kérdesei egyértelműek és egyszerűek. A feleletekről pedig ő maga ezt mondja:

„A Feleletek itt többire mind szónként szedegettettek a Szentírásból, melyhez képest annyival tagadhatalanb és bátorságosb fundamentomid léznek ezek tenéked. Bár az több efféle rövid tanításokat is, amennyire lehetne, adnók a Szent Lélek saját szavaival az csecsemőknek eleikben: neveltetnének az hitnek és a jó tudománynak beszédében, és eleitül fogván ahhoz szokván, tudhatnák osztán a lelki dolgokat nagy korokban is lelki nyelven szólani.”⁴¹

„...a tanításnak ezt a módját...” – írja az iménti idézetben, vagyis ezzel a félmondattal nyilván azt jelezte, amit már korábban is próbált megfogalmazni, hogy sokan tartják majd gyermekded módszernek ez egyszerűen megfogalmazott és kérdés-felelet formájában összeállított munkáját. Ugyanakkor pedig minden bizonnyal nem véletlen választotta a tanításnak ezt a formáját, hiszen a reformáció kibontakozása hozta magával a káté formájában való tanítási módszert, amit hazánkban is előszeretettel alkalmaztak a 16-17. s az azt követő századokban is egészen napjainkig. Éppen ezért maguk a reformátorok is készítették kátékat felnőttek és gyermekek számára egyaránt.

Konkrét pedagógiai módszereket vázol itt fel. Az első pontban nagyon érdekes megfogalmazással találkozunk. Napi két-három kérdés-felelet elsajátítását ajánlja, amihez hozzáfűzi, hogy „Csak a dolgozás között is meglehet ez könnyen.” Ez abból a szempontból érdekes, hogy véleménykülönbségek vannak arra nézve, hogy kiknek is készült ez a munka. Nagyságod apróbb cselédjének oktatásokra... Korábban már tisztáztuk a cseléd szó jelentéstartalmát. Így tehát ez a szó jelentheti a fejedelemasszony saját gyermekeit, udvarában tartózkodó rokongyermekeket, udvartartásához tartozók gyermekeit, amibe a szó szerinti cselédség is beletartozott. Sokan azon a véleményen vannak, hogy a fejedelemasszony szerette volna, hogy a hittani alapok a cselédei számára is elérhetővé váljanak, ezért kérte föl udvari papját, Medgyesit, hogy készítse el ezt a munkát. Utaltunk már arra is, hogy nem iskolai kereteken belüli oktatásra készült, mint ahogy a cím

⁴⁰ MEDGYESI, 1940. 42. p.

⁴¹ MEDGYESI, 1940. 42. p.

egyik részlete is jelzi, hanem kifejezetten cselédes gazdák, udvartartást vezető gazdák, gazdaasszonyok, ebben az esetben Lorántffy Zsuzsanna apróbb cselédei számára. Ez azonban nem jelenti azt, hogy más udvartartásokban nem vezették be ennek megtanítását. Ez utóbbit maga Medgyesi is előszeretettel ajánlotta volna. Annál is inkább, mert miután leírja megtanításának módszerét pontokba szedve, illetve, hogy milyen nagy hasznát látják a megtanultaknak, amikor össze tudják majd kapcsolni a prédikációkban halott tanulságokkal, hozzáteszi: „Próbálják az istenfélő gazdák s gazdaasszonyok e kicsinyen: kétség nélkül hamar hasznát fogják látni. Mert valamíg ez lelki gyakorlást a mi nemzetünk is az háznép közé bé nem vészi, minden sűrű prédikációknak hallgatási többire csak ennyi haszonnal léznek ezután is, mint ekkéig.”⁴²

Bizonyos mértékig fontosnak véljük valamilyen szinten állást foglalni és egyértelművé tenni, hogy kiknek is készült a *Lelki Ábécé*. Ha pontos címét vesszük alapul, két megfogalmazás is eligazít. „Lelki A Be Ce, a Christus Oskolájában az alsó Rendben béállatandó Csecsemőknek közönségesen; kiváltképpen pedig a Méltóságos kegyes Fejedelem Aszszonynak Lorántffy Susannának, apróbb Cselédgyének hasznokra.” Ebben egyrészt az alsó rendben lévő csecsemőknek közönségesen, másrészt pedig a fejedelemasszony apróbb cselédjének hasznokra a kiemelendő. Az első fontos részlet azt teszi egyértelművé, hogy Medgyesi ezt a munkáját az alsó rendben lévőknek, az alsóbb népréteghez tartozóknak, mondhatjuk, hogy a szolgáltnak ajánlja, akik egy-egy váruradalomban vagy más udvarokban tevékenykednek. Ha ebből a megközelítésből indulunk ki, akkor a fejedelemasszony apróbb cselédje hasznokra is egyértelműnek tűnik. S a korábban felvetett kérdést, miszerint a cseléd szóban vajon a fejedelemasszony rokon, illetve saját gyerekeit is bele kell-e értenünk, szintén megválaszoltak tekinthetnénk. De egyértelmű választ kapunk Pénzes Tiborc Szabolcs összefüggés látására is, miszerint nem véletlen, hogy az első kiadása a műnek 1645-ben látott napvilágot, ugyanis ebben az évben született I. Rákóczi Ferenc, Lorántffy Zsuzsanna unokája, s minden bizonnyal számára készítette a nagyasszony. Most is azon a véleményen vagyunk a fentiek alapján, hogy ez kissé erőltetett összefüggés.

De nem mehetünk el amellett a tény mellett, hogy a cseléd szó sokkal többet takar a korabeli megfogalmazásban, mint amit ma értünk alatta, még akkor sem, ha az alsó rend megfogalmazás nyilvánvaló. Mivel maga a cím is egy pontosvesszővel két részre oszlik, s a második rész egy kiváltképpen szóval kezdődik, úgy is értelmezhetnénk, hogy Medgyesi Pál egyrészt általában vagy – ahogy ő fogalmaz – közönségesen ajánlja az alsó rendben lévőknek, de elsősorban a fejedelemasszony udvarában lévő cseléddek hasznára. Nyilvánvalóan messzire vezetne ennek a kérdésnek a pontos tisztázása. Eddigi tudásunkhoz mérten, s a különböző okfejtések révén minden bizonnyal a familiáris kapcsolatok értendők a cseléd szó tartalmába, amibe beletartozott az udvarban tevékenykedő alsóbb rendekhez tartozó szolgareteg is. Annál is inkább, mert a korábbi fejezetben, amikor az udvari iskolák életét és mindennapjait fejtegettük, akkor szót ejtettünk róla, hogy a nemes fiúk és leányok, a menekültek, a szegény, befogadott, támogatott ifjak mellett vagy sokkal inkább velük együtt nőttek fel az illető

⁴² MEDGYESI, 1940. 44. p.

család tisztjeinek, szolgálóinak gyermekei, valamint a nemes ifjak jobbágynasai és a nemes leányok szolgálóleányai is.⁴³ Továbbá az udvartartásban minden gyermek, ifjú, leány és szolgáló a ház urát édesapjának, a ház úrnőjét pedig édesanyjának hívta és tartotta. Ők maguk pedig „atyafi-szolgák” néven szerepeltek, akár nemesek, akár a szolgáló vagy szegényréteghez tartozók voltak.⁴⁴

Ugyanakkor egy másik oldalról is meg lehet a kérdést közelíteni, s „az alsó rendben béállatandó csecsemőknek” és az „apróbb cselédje” megfogalmazást tovább gondolni annak fényében, amit Medgyesi a *Lelki Ábécé*-ben a cselédes gazdák feladataként kérdés-feleletében megfogalmazott. Ő azt írta: „Meghadni az ő házanépének, hogy megőrizze az Úrnak utát.” Magyarozatként pedig a következőket fűzte hozzá: „Ez végre kell őnéki istenes gyakorlást házában tartani, úgymint könyörgést, catechizálást, Szentírás-olvasást, és cselédjít a gyülekezetben is tartozik felszoktatni.”⁴⁵ Ezek alapján esetleg arra is gondolhatunk, hogy az udvari iskolának valóban volt egyfajta „iskola” szerepe, ahol az udvartartásban született, illetve lévő gyermekeket már ezekbe nevelték bele. S ebből a megközelítésből egyértelmű, hogy apró gyermekekről van szó. A fejedelemasszony neveléshez való hozzáállását figyelembe véve azonban elképzelhetetlen számunkra, hogy csupán a szó szerinti apróbb háznép életében és mindennapjaiban szerette volna, ha megvalósul a katekizálás, az imádkozás, a Biblia-olvasás és az istentiszteletre járás. Vannak azonban, akik úgy vélik, hogy a *Lelki Ábécé*t a nagymasszony a munkájuk miatt istentiszteletekre el nem jutó személyzet számára készítette, hogy ezáltal a vallásos nevelés megvalósulhasson az ő életükben is. Ez a megközelítés egyértelműen a felnőtt cselédleányokat és asszonyokat helyezi előtérbe, ami némileg ellentmond a csecsemő és apró cseléd kifejezéseknek. Nyilván ezt a két kifejezést többféle módon is értelmezhetjük. Ha a Szentírás összefüggésében nézzük, Pál apostol is beszél úgy emberekről, mint lelki csecsemőkről. Ha ezen a szálon mennénk tovább, akkor azt is feltételezhetjük, hogy Medgyesi nem testileg és korokra nézve beszél csecsemőkről és apró cselédekről, hanem a még lelkiekben kezdőkről. Egy másik megközelítés – mint ahogy már tettünk is korábban említést róla – viszont azt taglalja, hogy az apróbb cseléd megjelölés valószínű, hogy Lorántffy Zsuzsanna saját kiskorú gyermekeire utal, mivel a *Lelki Ábécé* kiadása nem sokkal unokája születése után látott napvilágot.⁴⁶ Mint láthatjuk, ezt a kérdést több oldalról is meg lehet közelíteni, azonban mindez csupán vég nélküli spekulációk halmaza lenne.

Néhány szót érdemes még ejtenünk a Lorántffy Zsuzsanna és Medgyesi Pál között lévő kapcsolat szempontjából a *Lelki Ábécé* ajánlásának záró formulájáról. Medgyesi így fogalmaz: „Nagyságodnak alázatos lelki szolgálója.” Ez a megfogalmazás Petróczi Éva szerint „arról tanúskodik, hogy a nyilvánvaló anyagi, sőt alkotói függőség, a mecénatúra nélküli elnémulás veszélye ellenére Medgyesi nem vállalja, hogy »egy céhben volna« a Rákóczi-udvartartás gyakorlati ügyekben forgolódo tisztségviselőivel. A »lelki szolgáló« titulussal voltaképpen azt közli nagyra becsült patrónájával, hogy

⁴³ TAKÁTS SÁNDOR: Régi magyar asszonyok. Bp., 1914. (továbbiakban: TAKÁTS, 1914.) 3. p.

⁴⁴ TAKÁTS, 1914. 5. p.

⁴⁵ MEDGYESI, 1940. 95. p.

⁴⁶ PÉNZES, 2008. 751. p.

nem kiszolgálója, hanem szolgáló társa kíván lenni mindenekelőtt és -felett a hit dolgában.”⁴⁷

A Lelki Ábécé felépítése és sajátosságai

Medgyesi Pál munkája bár nem követi a hagyományos káték felépítését és kérdésköreit, egy jól felépített metódus és szerkezet figyelhető meg benne. Nyugodtan állítható, hogy egyedi rendje van. Összesen 198 kérdés-feleletből áll. Teológiai témáit tekintve 50–50 %-ban foglalkozik dogmatikai (1–110) és etikai (111–198) jellegű kérdésekkel. Mivel hittani alapozásnak szánta, ezért legfontosabbnak elsőként a Szentháromság Isten személyeinek a megismertetését tartotta. Ezt követte az ember teremtése, bűnbeesése, Krisztus megváltása stb. Kilenc egységet vagyis témakört határoz meg. Ezek a következők:

„Ez Lelki Ábécé-béli szent tanúságoknak rendi és nemei.

I. Kezdeti ez LELKI ÁBÉCÉ-nek vagy az mi imádandó Szentháromság által lőtt teremtettünknek felséges voltáról.

II. Szól az Ádám engedetlenségében való leledzésünkért rajtunk esett mélységes nyavalyásságunkról.

III. A Krisztust mutatja ki, aki megszabadító.

IV. A Jézus Krisztus áldozatjának elégséges voltát és annak reánk szabásának módját adja előnkben.

V. A hitet honnan kellessék várni, mi úton-módon és mint lehessen ember annak jóvolta felől bizonyos.

VI. Mivel a kegyelem megjelenésének az a vége, hogy megtagadjunk minden istentelenséget, ennek okáért az jó cselekedeteknek szükségességeket is forgatja.

VII. Mínthogy az igazaknak útjuk úgy tündöklök, miképpen az világosság, mely inkább-inkább nevededik, míg tökéletes nappallá leszen, ehhez képest a kegyelemben való nevedésre is indét, és megtanít, micsoda segéddek által mehessen ember elébb-elébb a tökéletességre.

VIII. Hogy valamint a kegyes életnek ez istenes folyása valamely nyomórúság miatt meg ne gátoldják, azoknak bizonyos voltak felől tégedet jó eleve megint és meg is tanít, mint alkalmaztasd magadat a te keresztednek felvételére, s minémű örvendetes kimenetelét adja Isten azoknak.

IX. A szentségnek és igazságnak közönséges igazgatásit kíváltképpen is alkalmaztatja mind a köz dolgokkal, úgy mint öltözetteddel, életeddel, mulatságiddal, nyugovásoddal való élésedre s mind penig életednek idejére, állapotodra, hivatalodra etc., hogy Szent Pál mondtaként az te magadvisedése mindenekben akképpen légyen, amint az Evangéliumhoz illik.”⁴⁸

Megfogalmazására, szóhasználatára, kifejezőmódjára nézve Fekete Károly írja:

„A keresztyén tanítás praktikus alapismereteit adja, ezért kerüli a teológizáló és bonyolult megfogalmazásokat. Rövid, világos kifejezései, meghatározásai könnyebben megjegyezhetők, mint a nehézkes kortárs káték választásai. Közbeszótt rövid magyarázatai szemléltetés jellegűek. A megjelölt szentírási helyek száma mértékadó. A lokusok nem bevágandó tudniva-

⁴⁷ PETRÓCZI, 2007. 39. p.

⁴⁸ MEDGYESI, 1940. 46–47. p.

lók, hanem az egyszerű, rövid válasz bibliai eredetének igazolóhelyei. A válaszokban általában nem szó szerinti bibliai idézet hangzik el, hanem annak esszenciája. A *Lelki A-Be-Ce* pedagógiai szempontból – természetesen –nem ismeri még a fejlődéslélektannak azt a tanítását, hogy a megértésnek nyelvi korlátai vannak (fogalom-értés, a tömör teológiai terminus technikusok nehezek), de módszertanilag zseniális, mert rövid, tömönatos. Egyáltalán nem barokkos! Ösztönösen él az elementarizálás didaktikai eljárásával. A szerző tudja, hogy a tömönatból (ld. őskeresztény hitvallások) lehet több, részletezőbb, bonyolultabb, mert a lényeg megvan. A bonyolultból viszont sokszor csak a szimplifikálásra futja, ami már torzít, s éppen a lényeg vész el.”⁴⁹

Arra nézve pedig, hogy a fent elhangzottakat alátámassza, Medgyesi néhány témájának megfogalmazását összehasonlítja a *Heidelbergi Káté* és Szenci Molnár Albert *Kis catechismus*ának ugyanezen megfogalmazásával. Mi csupán a hittel kapcsolatos összevetést mutatjuk be, mert már ebből is látszik a többivel szembeni tömör, érthető fogalmazás. Mi az igaz hit?

A *Heidelbergi Káté* 21. kérdés-felelet: „Nemcsak az a bizonyos megismerés, melynél fogva igaznak tartom mindazt, amit Isten az Ő igéjében nekünk kijelentett, hanem egyszersmind az a szívbeli bizodalom is, melyet a Szentlélek az evangélium által gerjeszt bennem, hogy Isten nemcsak másoknak, hanem nekem is bűnbocsánatot, örök igazságot és életet ajándékoz kegyelemből, egyedül Krisztus érdeméért.”

Szenci Molnár Albert *Kis catechismus*a: „Bizonyos ismereti az Isten atyai hozzánk való akarátjának és erős hiedelme az ő kegyelmes ígéretihez a mi idvezítő krisztusunk által.”

Medgyesi Pál *Lelki Ábécé*: „Esmérni, hogy az Jézus a Krisztus, az élő Isten Fia.”

Ezekből a megfogalmazásokból egyértelműen látszik, hogy Medgyesi mennyire törekedett az egyszerűsége, a tömörsége, a könnyen megérthetősége és megtanulhatóságra. Fekete Károly megfogalmazása szerint egyáltalán nem barokkos. S bár még nem volt járatos a pedagógiai tudományokban, de azzal tisztában volt, hogy kiknek készíti művét.

Amit még Fekete Károly a művel kapcsolatban megemlít, az Medgyesi puritán háznép-, család- és gyermek-szemlélete, amiben a megtérés, a kegyesség és annak a mindennapi életben való megélése és megmutatkozása elsődleges szempont volt.⁵⁰

A *Lelki Ábécé* páratlansága és jelentősége abban áll, hogy az evangéliumi tanítás társadalmiasításának lett az eszköze. Fekete Károly szerint nem kizárólagosan, de mindenképpen tevőlegesen hozzájárult ahhoz az iskolán és templomon kívüli kegyességtörténeti tanító folyamathoz, amely előhívta Szikszai György Keresztény tanítások és imádságok című művét, hogy az által a folyamat által, illetve annak a folyamatnak a kicsúcsosodá-

⁴⁹ FEKETE, 2008. 81. p.

⁵⁰ FEKETE, 2008. 83–84. p.

saként, amit a *Lelki Ábécé* elindított, népkönyvvé váljon, és évszázadokra meghatározza az egyszerű magyar nép praxis pietatisát.⁵¹

Egyetérthetünk Czánik Bélával, aki *A Lelki Ábécé és a Biblia*⁵² címmel fogalmazta meg gondolatait a Magyar Irodalmi Ritkaságok sorozaton belül kiadott kötet bevezetésében, hogy talán a legfontosabb sajátossága a műnek, hogy minden egyes sora magán viseli a jegyét annak, hogy az írója hívó ember, akinek a legnagyobb célja az volt, hogy a keresztyén ember egyetlen fundamentumát, a Szentírást szólaltassa meg.⁵³ Az egész munka a Szentírára épült. Minden egyes kérdés számtalan bibliai helyre kérdez rá, mint ahogy a válasz is a Biblia alapján szólal meg. Czánik Béla megfogalmazása szerint mindez pedig azt jelenti – s ebben van a mű célja is –, hogy a Szentírásban elszórtan lévő igeverseket rendszerbe szedje, könnyen fellelhetővé és megjegyezhetővé tegye. Ezen a ponton pedig összeveti Medgyesi egy másik munkájával, a *Praxis Pietatis*-szal, amelynek előszavából magát Medgyesit szólaltatja meg: „A locusokból, azaz bibliai idézetekből »méh módjára gyűjtögette e könyvnek első szerzője e míznél édesebb munkát.«”⁵⁴ A kérdés-feleletek mellett időnként magyarázatokkal találkozunk, amelyekkel a kevésbé tanultak számára fejti ki kissé bővebben az adott kérdésben, illetve válaszban rejlő gondolatot. A bibliai helyek azon túl, hogy alátámasztják a megfogalmazottakat, arra is szolgálnak, hogy az olvasó saját maga is kikeresheti az igeverseket, s meggyőződhet a megfogalmazottak bibliai megalapozottságáról, illetve elgondolkodhasson azokról. Czánik Béla írása végén megjegyzi, hogy sok irodalomtörténész hajlamos lenézni az ilyen egyházi munkákat. Pedig abban az időben a Biblia és a Zsoltároskönyv mellett ezek voltak a legforgatottabb és legelterjedtebb művek. Az egyszerű prédikátorok által kiadott imádságos vagy egyéb vallásos könyvek sok tekintetben jobban gazdagították és erősítették a magyar nyelvet, mint az egykorú költők és szépírók munkái.⁵⁵ Ezt a kötetet, amelyben szavai elhangzanak, 1940-ben adták ki. Ma a helyzet kissé más. Századunk előszeretettel veszi elő ezeket a kincseket, amelyek a 16-17. században készültek, s teszi elemzés tárgyává, eleveníti meg azt a kort, amelyben születtek, s vizsgálja, mit üzennek mai társadalmunknak. Természetesen elsősorban nem az irodalomtörténészek teszik mindezt, hiszen részükről ma is megvan még talán az idegenkedés. Ugyanakkor pedig az is igaz, hogy több vallásos mű esetében tört már meg részükről is a jég, hiszen újabban a Szentírással, Szenci Molnár Albert munkáival kapcsolatban jelennek meg tollaikból munkák.⁵⁶

⁵¹ FEKETE, 2008. 84. p.

⁵² CZANIK Béla: *A Lelki Ábécé és a Biblia*. In: MEDGYESI, 1940. 19–23. p. (továbbiakban: CZANIK, 1940.)

⁵³ CZANIK, 1940. 20–21. p.

⁵⁴ CZANIK, 1940. 21. p.

⁵⁵ CZANIK, 1940. 23. p.

⁵⁶ IMRE MIHÁLY: *A Vízolyi Biblia egyik forrása: Petrus Martyr*. Debrecen, 2006. 156. p.; GYÓRI L. JÁNOS: *Szenci Molnár Albert arc(kép)másai*. Szerk.: Imre Mihály. Debrecen, 2009. 61. p.